

מעדני כתן

משיעוריו של הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א

גליון 2

פרשת מסעי תשע"ט

המתענה כשהוא פטור מתענית אם קיים מצוות התענית

העתקתיו, דחולק עליו האליה רבה וכתב דזהו רק בתוגרמא ולא במדינתנו, והעתיקו השערי תשובה, וכן החיי אדם העתיק כהשולחן ערוך, עכ"ל, ומבאר דדעת המשנה ברורה שהמנהג כמו שכתב בשו"ע שאינו משלים התענית וכן שמעתי שנהג מרן הגר"נ קרליץ שליט"א אצל בנו שנימול בת"ב נדחה, וכן נהג הגרש"ז אויערבך זצ"ל.

ומה שכתב האליה רבה דהמנהג להשלים התענית הוא רק בתוגרמא יעויין בשו"ת זכר יהוסף (סימן קצח) שכתב להעיר גם כן על דברי הכנסת הגדולה מה שאסר העישון בת"ב ובשאר תעניות, ואפשר שהכנסת הגדולה שהחמיר בזה הוא רק להוראת שעה, בקעה מצא וגדר בה גדר, כי בדורו רבים נכשלו וטעו אחרי ש"צ שחשבוהו למשיח, ועל פיו ביטלו לגמרי צום שבעה עשר בתמוז, ולאחר מכן גם צום תשעה באב, כי האמינו לשוא שהגיע זמן שנהפכו צומות אלה לימי ששון ושמחה, וכשעמד בפרץ כנגדם הגאון רבי אהרן לפפא, בעל ספר בני אהרן, שהיה אז רבה של איזמיר בטורקייא, עמד שבתו צבי והדיחו מכהנותו, ובמקומו מינה את הגאון בעל כנסת הגדולה, וכמבואר כל זה בספר ציצת נובל צבי. ולכן בשנה שלאחר מכן, לאחר שנגלה קלונו של שבתו צבי, החמיר הגאון בעל הכנסת הגדולה בכל התעניות ביתר שאת ויתר עוז, למיגדר מילתא, ובכדי להוציא מלבם של צדוקים התועים בשוא אחר צבי שבור. אבל מעיקר הדין העישון מותר גם בתשעה באב. ע"ש.

וכן כתב הגאון מבוטשאטש בספר אשל אברהם (סימן תקס"ז), שיש להתיר בפשיטות העישון בתעניות צבור, ושאינן שום פתחון פה לפקפק על הנהגים היתר בדבר. וברור. ע"כ, ואפשר דזה כוונת האליה רבה שאין המנהג אלא בתוגרמא שהוא תורכיה ששם היה צריך להחמיר בתענית של ת"ב אבל בעלמא המנהג כמש"כ בשו"ע שאין משלימין התענית.

ושמעתי שמרן הגר"ח מבריסק זצ"ל חרה לו מאוד על שאסר הכנסת הגדולה העישון בת"ב דבר שאינו מן הדין כלל.

והנה בכהן בפדיון הבן יותר חמור שלא להשלים שבמשנ"ב שם כתב בשם המעדני יו"ט שאבי הבן והכהן אינם משלימין התענית, אכן בשעה"צ שם הביא שהאליה רבה מפקפק בזה והיינו דס"ל שאינו יום טוב לדידהו והרי אומרים תחנון ביום הפדיון ומ"מ במ"ב העתיק כדברי המעדני יו"ט.

ועכ"פ מבואר שיש מקום להנהגים להשלים התענית, ומה שנסתפקנו הוא דאי הוי יום טוב לדידהו ואין צריכים להשלים אם מי שהשלים התענית אם חשיב כמקיים מצוות תענית עם הציבור, ויכול לעלות לתורה וכדומה.

[ובדידי הוה עובדא שהייתי כהן בפדיון הבן בי"ז בתמוז [נדחה] והיה בדעתי להשלים התענית לחשוש להחולקים על המעדני טובוברט שבשאלת יעב"ץ כתב להשלים התענית, והנה בשערי תשובה סימן

יבואר שיש להסתפק בפדיון זה בבעל ברית ובכהן בפדיון הבן וחולה שאין בו סכנה, ושיש מקום להחמיר להתענות לבעל ברית וכהן בפדיה"ב

נסתפקתי במי שבתענית שנדחה לאחר השבת היה בעל ברית או שהי' כהן בפדיון הבן שדינו כמש"כ בשו"ע (סימן תקנ"ט סעיף ט') וז"ל 'לתשעה באב שחל להיות בשבת ונדחה ליום ראשון, בעל ברית' מתפלל מנחה בעוד היום גדול, ורוחץ, ואינו משלים תעניתו לפי שיום טוב שלו הוא, עכ"ל, והוא התענה והשלים התענית האם חשיב תענית גמור אצלו, ויכול לישא כפיו אם כהן הוא וכן אם יכול לעלות לתורה ואם יכול לומר ענו ולהיות ש"ץ, או לא.

והנה בטעם מה שהתענה הבעל ברית והכהן אע"פ שהיה יום טוב שלו שאמרו שמתענה ואינו משלים הוא משום שאע"פ שמבואר בשו"ע שאין משלימים את התענית, הנה במגן אברהם (סימן תקנ"ט ס"ק י"א) כתב וז"ל 'והמנהג עכשיו להשלים אפי' בא' מד' צומות שנדחו וכ"כ הרדב"ז (ח"ב סי' ל"ה)', עכ"ל, והערוך השולחן שם בסעי' ט' מעיד דמעולם לא ראינו ולא שמענו מי שיעשה כן שבעל ברית לא יתענה בתענית ט"ב שנדחה, וכן שמעתי בשם מרן החזו"א שאמר להגר"ש גרינמן זצ"ל שהיה בעל ברית בצום גדליה נדחה שישלים תעניתו, והובא בספר דינים והנהגות להחזו"א.

אמנם בשער הציון (תקנ"ט ס"ק ל"ט) כתב אף דהמגן אברהם כתב בשם כנסת הגדולה דעכשיו נתפשט המנהג להחמיר בזה, לא

¹ ויעו"ש בסעי' ח' דאבי הבן והמוהל והסנדק חשובים כבעלי הברית, ולפ"ז יש לבאר הנוסח שאומרים ב"הרחמן" שבכהמ"ז לאחר סעודת הברית שאומרים הרחמן הוא יברך את אבי הילד ואמו הרחמן הוא יברך המל בשר הערלה וכו' הרחמן הוא יברך בעל ברית המילה אשר שש לעשות צדק בגילה ישלם פעלו ומשכרתו כפולה וכו' ומבואר דבעל ברית נחשב הסנדק שהרי כבר בירכו את אבי הילד ואת המוהל, וע"כ דבעל הברית הוא הסנדק ונחשב בעל הברית משום שהיה רגיל לשלם את סעודת הברית והיו קונים אותו בדמים ולכן מברכין אותו שיהא משוכרתו כפולה, והיינו ע"כ שמשתתף בהוצאת סעודת הברית וע"כ תהא משכרתו כפולה וכו'.

ויעויין בספר תשובות ונהגות חלק רביעי יורה דעה סימן רכ"ד שכתב וז"ל אמנם יש אומרים שהסנדק סגולתו רק כשהוא בעל ברית והיינו כשאבי הבן צריך לכך ובמיוחד בן תורה משלם הסנדק עבור הוצאות כל הסעודה בבשר ויין ושמה בו ולכן נקרא בעל ברית, וכן הוא משלם למוהל אם צריך לשלם לו שהוא בעל ברית והדבר מוכח מנוסח הרחמן שמוסיפים בסוף הסעודה בברהמ"ז הרחמן הוא יברך בעל ברית המילה אשר שש לעשות צדק בגילה והכוונה היא לסנדק שהוא נקרא בעל ברית המילה והיינו שהוא משלם הכל ולכן נקרא בעל ברית המילה ושש ושמה לעשות צדקה לשלם את הוצאות הסעודה ולכן מתברך. שוב נדפס ספר אמתי ליעקב מהגאון רבי יעקב קמנצקי זצ"ל ומצאתי שם שפירש ביו"ד סי' רס"ה בהגהה כמ"ש שלכן אין הסנדק מתעשר היום כיון שעכשיו פסקו ליתן את הוצאות הסעודה ואין כאן צדק צדקה בגילה ולכן אין ברכת עשירות ע"ש.

ושמעתי גם מא"א זצ"ל שסנדק נקרא דוקא כשמוחזיק את הילד שעל ידו נעשית המילה וכן משלם עבור הסעודה ומשלם גם איזה מתנה לילד להלבישו, וכן מפורש ברבותינו בעלי התוספות על התורה במה שנאמר וזכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני וגו' והיינו שהקב"ה היה סנדק שסייע לאברהם אבינו למוול ולכן נתן לו מתנה ו' עממין ומסיים שם מכאן שהסנדק נתן מתנה לילד וכן נהגו שנותן הסנדק כסף או מלבוש עבור הילד הנימול דנחשב בזה כאלו הוא בעצמו מול אותו וכ"ש אם הילד הוא ממשפחת נצרכים שאו השכר כפול ומכופל, עכ"ל.

ושמעתי מהגאון ר' זאב כהן שליט"א שאמר שהגה"צ ר' יהואל לוננשטין זצ"ל כשהיה סנדק היה נותן מתנה לתינוק הנימול.

מעדני כתן

משיעוריו של הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א

סכנה', ע"כ, ומרן הגרי"ז היה אומר שאין בזה שם תענית כלל והרי הוא כלא אכל בלא תענית⁴, וא"כ לדבריו לכו"א אע"פ שמתענה אינו עולה לתורה, וכן כתב דודי הגאון הגדול ר"מ שטרנבוך שליט"א (תשובות והנהגות חלק ד' סימן קכ"ו) שלדברי הגרי"ז אינו עולה, ושמתעית בשם מרן החו"א שאמר שאם רוצה להתענות שיקבל עליו תענית מבעוד יום ובלא"ה אינו תענית אצלו.

יבואר כמה ראיות לומר דשפיר שייך בתענית מלבד דברי החת"ס שהקל לעלות לתורה בת"ב לחולה שאב"ס

והנה בעיקר הדין דחולה שאין בו סכנה לא גזרו בו תענית ואינו תענית כלל כבר נודע שהחת"ס (סי' קנ"ט) כ' שפעם אחת היה חולה בת"ב ולא התענה בו, ונסתפק האם הוא יכול לעלות לתורה, וכתב שיכול לעלות מכמה טעמים, ואחד מהטעמים שכתב שיכול לעלות לתורה הוא משום שאע"פ שאינו מתענה אבל אסור לאכול יותר מכדי סיפוקו שלא הותר לו אלא כדי צרכו, ועוד כתב שהרי אסור בשאר העניינים⁵, ועוד שבת"ב אפשר שהקריאה היא מחמת המועד ולהכי יכול לעלות לתורה אפי' מי שאינו מתענה, ומבואר מדבריו שם שבחולה שאין בו סכנה לא ס"ל כהגרי"ז שלא גזרו בו כלל אלא שמה שצריך להקל מחליו מותר לאכול, וא"כ לדידיה אם הוא מתענה בוודאי הרי הוא יום תענית גמור אצלו.

ולכאורה יש להביא ראיה לזה שגם חולה שאין בו סכנה שמתענה הרי הוא חשוב כתענית דהנה בשו"ע (סי' תק"נ) כ' הרמ"א וז"ל מיהו עוברות ומיניקות שמצטערות הרבה אין להתענות ואפילו אינן מצטערות, אינן מחוייבות להתענות אלא שנהגו להחמיר, עכ"ל, ומבואר שאע"פ שעוברות ומיניקות אינם חייבים להתענות בשאר תעניות מכל מקום נהגו להחמיר, ולא כתב שהם צריכות לקבל על עצמם התענית במנחה קודם התענית, ומשמע שהם יכולים להחמיר ומקיימים את מצוות התענית של כל הציבור.

וכן לענין חיה לאחר שבעה שב' הרמ"א סימן תקנ"ד וז"ל חיה כל שלשים יום, וכן חולה שהוא צריך לאכול, אין צריך אומד אלא מאכילין אותו מיד דבמקום חולי לא גזרו רבנן. וברמ"א כתב ומיהו נוהגין להתענות כל זמן שאין להם צער גדול שהיה לחוש לסכנה, והמיקל לא הפסיד. ומבואר דאע"פ שלא גזרו בהם תענית מכל מקום נהגו להחמיר, ולא כתב שצריכות לקבל עליהם התענית מבערב, ומשמע כנ"ל שאע"פ שפטורות מהתענית מכל מקום אם מתענות הרי הם כמתענים את התענית של כל הציבור⁶.

⁴ ובספר עובדות והנהגות לבית בריסק הובא מכתבי הגרמ"ש שפירא זצ"ל איתא 'שמעתי מרבינו הגרי"ז זצ"ל ביום י' טבת תש"ז אחד מאנשי בית מרן הגרי"ח זצ"ל נכנס לפניו באחד הצומות ואמר לו הגרי"ח שיאכל והלה הפריז באומר למה לו לרבינו לאומרו כן אחרי שידע הוא שלא ישמע לו לאכול, והשיב לו ראשית כל יהיה לך יותר קל להתענות משום פת בסלו כיון שהתירו לך לאכול, ושנית דע לך כי תעניתך אינה נחשבת לצום ט' באב אלא כאחד שאינו אוכל סתם באיזה יום דכיון שאמר דבמקום חולי לא גזרו רבנן הרי אין עליך חובת תענית והרי אתה צם סתם יום, וכנראה שהיקל הגרי"ח בתענית מפני שהחשיב לכולם כחולים אצל תענית, עכ"ל.

⁵ ויעוין בספר ברכת משה סימן י"ח שהארכתי בזה שמבואר בדבריו ששאר העניינים אינו משום אבילות לחוד אלא מדיני התענית יעו"ש.

⁶ ויעוין בערך השולחן סימן תקנ"ד שכתב דבחולה שאין בו סכנה שלא יאכל פחות מכשיעור דברבנן לא שייך פחות מכשיעור ובפשוטו הוא משום דלא גזרו עליו התענית כלל,

תקנט ס"ק ט"ו כתב וז"ל ואם מותרים לאכול קודם קיום המצוה, צ"ע דלכאורה כמה שרחצו קודם המילה נראה דשרי, ויש לדחות דרחיצה שאני שיכנס למצוה בהידור ורחיצה צורך המצוה היא, אבל האכילה י"ל שיש להמתין עד אחר המילה, ואין לאכול קודם דשמוא בינתיים יארע איזה קלקלה שלא יוכלו לקיים המצוה היום כתיקנה וביטל בהנם התענית וכן משמע קצת מלשון הפוסקים, ולפ"ז הוא הדין בפדיון הבן אין לאכול קודם הפדיון שמוא יארע דבר קלקלה ואע"פ שלגבי האב אינו מצוי קלקלה בזה אבל לגבי הכהן אפשר שיקח כהן אחר הקרוב יותר.

והנה המנהג שעושין הפדיון סמוך לערב כדי שיוכלו לאכול סמוך לפדיון שהרי הפדיון צריך לעשות בפרסומי מילתא ולכן עבדינן סמוך לערב, לכן עשינו הפדיון סמוך לשקיעת החמה ושתית הכוס של הפדיון שנעשה לפרסומי מילתא הייתה לאחר השקיעה, ומאחר בשאר התעניות מלבד יו"כ ות"ב הדין הוא שספיקן מותר כמבואר בהש"ס פסחים דף נ"ד והיינו דבין השמשות שלהם מותר², ולכן מותר לשנות לאחר השקיעה מעיקר הדין, ועל סמך זה קריתי בתורה והסכמתי לעלות לתורה ונשאתי כפי³, ואח"כ היו כאלו שפקפקו בזה משום שמאחר והוא יום טוב שלו אינו תענית כלל והרי הוא כלא אכל בלא יום תענית שאינו עולה לתורה].

וספק זה נוגע לחתן בשבעת ימי המשטה והוא ביי"ז בתמוז נדחה והוא מתענה אם עולה לתורה שהרי בשער הציון סימן תקנ"ט כתב בשם המגן אברהם דחתן בשאר ימי המשטה שלו הרי הוא משלים תעניתו ופקפק בזה וכתב שבתשובות בית יהודה כתב שלא להשלים התענית, וא"כ חתן שמחמיר להתענות כהנראה מדברי הבה"ל שם אם יוכל לעלות לתורה שהרי למאן דס"ל שהוא יום טוב שלו הרי הוא פטור מן התענית והרי כתענה שלא ביום תענית וא"כ לא יעלה לתורה.

והאי ספיקא יש להסתפק נמי בחולה שאין בו סכנה שאינו חייב להתענות בת"ב כמבואר ברמ"א סימן תקנ"ד, ובזה ידוע בשם מש"כ הגר"ח בחדושי על הש"ס בר"ה (דף יח ע"ב) שביאר מש"כ בשו"ע או"ח סי' תקנ"ד במקום חולי לא גזרו רבנן, וז"ל 'הפי' דאין כאן דין תענית ולא רק משום דאנוס ולא שייך חומרא אף בחולה שאין בו

² ואע"פ שכתב בשולחן ערוך סימן תקס"ב סעיף א' כל תענית שלא שקעה עליו חמה, דהיינו שלא השלימו עד צאת הכוכבים אינו תענית, אכן בשער הציון ס"ק א' כתב וז"ל דהנה תענית של ט' באב שספיקין בו מבעוד יום או תענית צבור שבארץ ישראל המבוארין בסימן תקע"ה סעיף ג, פשיטא דאסור עד צאת הכוכבים ממש, כדאמרין בפסחים דף נ"ד ע"ב דספק שלאן אסור, אלא אף שארי תעניות דמקילין בהו לאכול בלילה שלפניהם מדינא דגמרא, משמע דבין השמשות שלהן מותר, מכל מקום מהמרין להמתין עד צאת הכוכבים, דאין אנו בקיאים בזמן בין השמשות, ובפרט לפי המבואר בשבת דף ל"ה דמספק מחמרין להלכה כרי' יוסי, ולדידיה מתחיל בין השמשות סמוך לצאת הכוכבים ממש [לערך הצי מיונט, עיין ברא"ש פרק כמה מדילקין], וקודם לכן הוי יום, בודאי אין להקל קודם צאת הכוכבים, [הגר"א בסימן רס"א, וכן כתב הקרבן נתנאל דתרי קולי לא מקילין, לומר דספק בין השמשות מותר, והלכה כרי' יהודה דמתחיל בין השמשות תקף אחר שקיעה]. ובהנהגות מימוני מביא שני טעמים, אחד מצד דאין אנו בקיאים בזמן בין השמשות וכו', ועוד מצד לומר, דבאפוקי יומא, מדינא יש להחמיר עד צאת הכוכבים, דלא נפיק היום מחוקתו. אלא שזה אינו דבר ברור, דהרא"ש בשם רבנו יונה וכן בחדושי הרשב"א בשבת לא מחלקין בזה, עיין בבאור הגר"א, וכן מצדד בספר בית מאיר בסימן שמ"ב, עיין שם, דאין להקל בין עולי יומא לאפוקי יומא, עכ"ל, ומבואר בדבריו דמדינא אין להחמיר אלא ממנהגא ומטעמא שכתב שם ויעוין בבאור הגר"א שנראה מדבריו שהעיקר שספיקו מותר.

³ הנה לענין נשיאת כפים אין כאן שאלה כלל שנהלקו הפר"ח והגנת ורדים אם כהן שאינו מתענה בתענית ציבור אם עולה לדוכן שהפר"ח כתב שלא יעלה והגנת ורדים כתב שהוא עולה לדוכן שאע"פ שאינו מתענה הרי אינו שותה יין בתענית ציבור וליכא חשש שכרות ולפ"ז מי שמתענה אע"פ שהוא פטור בודאי נושא את כפיו.

מעדני כהן

משיעוריו של הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א

יבואר שכשחל יום טוב שלו ביום התענית אינו אלא החיית התענית ולא שלא גזרו בו התענית

והנה במגן אברהם (סימן תקנ"ט ס"ק י"א) כתב דנהגו להתענות בת"ב נדחה אע"פ שהוא יום טוב שלו כמו בעל ברית וכדומה, ולכאורה היה צריך לומר דמכל מקום לא יעלה לתורה שהרי מדינתא הוא פטור מן התענית, וע"כ שאם הוא מתענה הרי הוא חשוב כתענית ציבור גמור ושפיר יכול לעלות לתורה.⁷

יבואר ראייה מהש"ס שמי שהוא יום טוב שלו שפיר חשיב יום תענית אצלו אלא שהיום טוב דוחה התענית

ואפשר להביא ראייה מהא שאמרו בגמ' תענית דף י"ב עמוד א' דאמר רבי אליעזר ברבי צדוק אני מבני בניו של סנאב בן בנימין, ופעם אחת חל תשעה באב להיות בשבת, ודחינוהו לאחר השבת והתענינו בו ולא השלמנוהו, מפני שיום טוב שלנו הוא, ומבואר להתענית מישך שייכא גם למי שהוא יום טוב אצלו ואינו כמו חולה שאין בו סכנה שלא גזרו עליו כלל.

אמנם בגמ' אמרו שם שכיון שכל תענית שלא שקעה עליו חמה אינה תענית מה שהתענו שם אינו אלא לצעורי נפשיהו עם הציבור כמש"כ רש"י וא"כ מבואר דאינו תענית כלל, אבל ממה שבס"ד הו"א שהוא תענית מבואר שגזרו בו תענית אלא שאסור להתענות וא"כ אפשר דגם למסקנת הגמ' מכל מקום שייך אצלו תענית אלא שמשום שהוא יום טוב הרי הוא דוחה התענית וא"כ אפשר לומר דכל שהתענה שפיר קיים דיני התענית.

ואף אם נאמר שבאמת בחולה שאין בו סכנה לא גזרו בו כלל, מ"מ אפשר דמי שהוא יום טוב אצלו כבעל ברית וכו' אינו חייב להתענות אבל המתענה קיים מצוות התענית, ולא דמי לחולה שלא גזרו עליו שלא קיים מצוות התענית.

אמנם בבה"ל סימן תקנ"ד ס"ו כתב דבמקום שאין חולי החולי רע חזקה כל כך שיאכל פחות מכתובת ונראה מדבריו שאינו אלא בחולי רע שאין הוא החולה אלא מחשש שיחלה בזה ס"ל שיאכל פחות מכתובת אבל במקום חולי גמור ס"ל שאוכל כדרכו.

⁷ אמנם ראייתו בספר עובדות והנהגות לבית בריסק (חלק ד' עמוד ל"ז) דבר חדש וז"ל שם 'שמעתי בשם הגאון רבי זבולון טוב שליט"א שהוא שמע הדבר מהגאון רבי אפרים זלניק שליט"א שנה אחת למחרת צום תשעה באב שחל באותה שנה ביום חמישי הייתי בבית מדרן הגרי"ז זצ"ל כאשר דברו אודות מה שהובא בחידושי הגר"ח בסטענסיל בהשמטה בסוף עניני זרעים מועד טהרות בענין חולה לענין תענית ושם כתוב בשם מרן הגר"ח זצ"ל כדלהלן בחולה לא גזרו רבנן הפירוש דאין כאן דין תענית ולא רק משום דאנוס ולא שייך חומרא אף בחולה שאין בו סכנה.

והיה משמע מהדברים כאילו הדין אצל חולה שלא רק שהצום נדחה מחמת חוליו אלא הותר לו לאכול ועלתה השאלה לפי הנ"ל מה יהיה הדין אם אדם שהיה חולה ולמעשה באמת אינו מחויב לצום אם יצום האם יצטרך לומר את תפילת נחם וכן האם אפשר לצרפו למנוח של אנשים הצמים שכן למעשה הוא אינו מחויב לצום.

התפלא מרן הגרי"ז זצ"ל מן השאלה ואמר שלא היה עולה על הדעת שיאמר כן מרן הגר"ח זצ"ל אלא שהיה פעם אחת מקרה שמרן הגר"ח זצ"ל הוצרך לשכנע חולה אחד שלא יצום והלה סירב לשמוע בקול מרן הגר"ח זצ"ל ורצה בדוקא לצום ומרן הגר"ח בחששו הגדול לפיקוח נפש לא ידע האיך לשכנע את אותו חולה ולא מצא דרך אחרת אלא לומר לחולה שאף מתפילת ענוו הניו פטור אולם האיך אפשר לבוא ולהקיש מומעשה זה שהיה בגדר הוראת שעה למקרה אחד ומיוחד לכל המקרים ולומר שזו היתה שיטתו של מרן הגר"ח זצ"ל, הרי לנו שא"א ללמוד מהמעשה הנ"ל וחולה שאין בו סכנה שפיר אפשר שדייק בדיני התענית.

ועוד נראה להביא ראייה ממש"כ הגר"א על מש"כ הרמ"א שלא גזרו בחיה לאחר שבעה להתענות וכתב שהמקור הוא ממהא דאמרו בגמ' שבת (דף קכ"ח ע"ב) שהתירו אמירה לעכו"ם אפי' במלאכה דאו' לצורך חולה שאין בו סכנה, ומוכרח שהתירו איסורים דרבנן לצורך חולה שאין בו סכנה והכי נמי אינו צריך להתענות בת"ב ומבואר שמה שהתירו לחולה שאב"ס שלא להתענות הוא דומיא דשאר איסורי דרבנן וא"כ משמע שיש בו גזירת התענית אלא שהתירו לצורך החולה שלא להתענות והיינו שהתירו לו את האיסור וא"כ כשמתענה שפיר אמרינן שקיים מצוות התענית.

והעולה מכל הנ"ל דהיכא דאיסור התענית משום היום טוב שלו נראה שכשהוא מתענה הרי הוא מקיים מצוות התענית ולא שלא גזרו בו אלא שמצוות היו"ט שלו דוחה את התענית, אלא אפי' בחולה שאין בו סכנה שמתענה נראה שקיים מצוות התענית ועולה לתורה משום שאע"פ שאינו חייב להתענות אבל כשמתענה קיים מצוות התענית.

יבואר אם המתענה ב"ז בתמוז שחל בשבת אם עלה לו התענית

וכעין זה יש להסתפק במי שהתענה ב"ז בתמוז שנדחה תענית חלום ונסתפק אם צריך למיתב תענית לתעניתו שהרי ביום א' שהוא תענית י"ז תמוז נדחה הוא מתענה בלא"ה אם עולה לו לתענית, ויעויין משנה ברורה סימן רפח ס"ק ח' וז"ל ואם ביום ראשון הוא תענית חובה כגון י"ז בתמוז וכדומה או אפילו תענית יחיד שנהג בו חובה כגון שיש לו מנהג קבוע תמיד להתענות יום ראשון של סליחות אינו עולה לו כיון שאף אם לא היה מתענה בשבת היה מתענה יום זה וצריך ליתן יום אחר ויש חולקין ע"ז וס"ל דאף תענית חובה שהוא ביום ראשון עולה לו ויכוין ביום התענית חובה שיהיה לו כפרה על מה שהתענה ביום השבת ומי שקשה לו התענית יכול לסמוך על המקילין דעולה לו, עכ"ל.

אכן יש לומר להקל עליו מלמיתב תענית לתעניתו מטעם אחר, שמאחר והוא התענה ב"ז בתמוז בשבת עלה לו התענית של י"ז בתמוז שצם ביאמו וא"כ שפיר מתענה תענית לתעניתו ביום א' ועולה לו, ושוב ראייתו שנסתפק בזה בספר אמת ליעקב להגר"י קמנצקי זצ"ל.

אלא דאפשר דבשבת לא גזרו התענית כלל, ועדיפא מחולה שאין בו סכנה דאפשר דרק פטרוהו מלהתענות, אבל אכתי יכול לקיים התענית, ועדיפא מיום טוב שלו שאינו אלא יום טוב לאותו בעל ברית, אבל בשבת שהוא שבת לכולם לא גזרו בו כלל ואינו חשוב תענית כלל.

ועוד שבשבת אפשר שעקרו התענית משבת וקבעוהו לאחר השבת, וכבר נחלקו הראשונים בזה, דהנה בתשובות הרשב"א (ח"א סימן תק"ב) כתב וז"ל 'ומה ששאלת בט' באב שחל להיות בשבת מהו בתשמיש המטה מי הוי כאבל דעלמא דאמרינן דברים שבצנעה נוהג. נראה לי שאין נוהג בו שום אבלות, דהא אמרי' מעלה על שולחנו כסעודת שלמה בשעתו דאבלות ישנה שאני, 'וכ"ש דלגמרי עקרוה מתשיעיו ואוקמוהו' ומעיקרא היה ראוי לקובעו בעשירי כדאיתא התם, עכ"ל.⁸

⁸ וכבר נודע שחקרו האחרונים בזה הנפק"מ לקטן שהגדיל בעשירי באב אם הוא מתענה שאם נקבע לכתחלה בעשירי שפיר מתענה, אבל אם אינו אלא תשלומין לעיקר התענית כיון

מעדני כהן

משיעורי של האנן רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א

ומואר מדבריו דת"ב שחל בשבת מעיקרא תקנוה בעשיירי ולהכי אין נהוג אבילות בשבת זו ואפי' אבילות בצנעה, ולפי' תענית ת"ב זה שהוא בעשיירי באב לא חשיב נדחה אלא זהו עיקרו של יום הצום ואינו תשלומין של ת"ב, [וא"כ צ"ב לדבריו אמאי מקילינן ביה בבעל ברית שאינו משלים תעניתו כמבואר ב והרי עיקר יום הצום ניתקן בעשיירי באב וצ"ע].

ולפי' בעניינינו ג"כ נראה פשוט שבתענית בשבת לא קיים כלל את דין תענית י"ז בתמוז אלא רק תענית חלום, ואין מקום לומר שהוא קיים את תענית י"ז ואח"כ הוא משלים תעניתו.

אמנם הרא"ש בשלהי תענית, כתב בשם האור זרוע שכתב בשם רבו המהר"ם מרוטנבורג שנוהג אבילות בצנעה בשבת ת"ב ומסיק הדבר יצא מפי רבינו הקדוש וכל ישראל יעשו אותו, והרמ"א (סימן תקנ"ד) כ' שיש להחמיר בזה שלא במקום מצווה, ולכאן לדבריהם יש מקום לומר שלא עקרו את ת"ב משבת אלא רק דחו את התענית ולכן בצנעה כתבו שיש להחמיר, ולדבריהם יש מקום לומר דשפיר שייך לומר שהמתענה בשבת י"ז בתמוז חשיב כהתענה כ"י בתמוז.

ונפ"מ נוספת במחלוקת הראשונים הזו אי הפקיעו את התענית משבת לגמרי או רק דחו אותה לאחר השבת לענין שבוע שחל בו, דבירושלמי תענית פרק ד' הובא ברא"ש שם, וז"ל רבי בא בר כהן אמר קומי ר' יוסה רבי אחא בשם ר' אבהו ט' באב שחל להיות בשבת שתי שבתות מותרות, עכ"ל, ופירש ברא"ש דכיון דנדחה התענית לאחר השבת לא חשיב שבוע שחל ת"ב להיות בתוכה, ולכאן מבואר מהאי דינא כשיטת הרשב"א שהפקיעו את ת"ב לגמרי.

בקשת בני גד נחלה מעבר הירדן

ראיתי הערה בס' 'תפארת יהונתן' לר' יונתן איבשיץ 'על הפסוק 'ולקנתי כב תנה לקני ראובן וקנתי כב עצום קאד', שהק' דיש לתת טעם מדוע דווקא לב' שבטים אלו הי' מקנה רב עצום מאוד. וביאר בה שבני גד ובני ראובן הם אמרו דבר אחד והתכוונו לדבר אחר שבפ' ממות הם אמרו 'עשרות ודיבון יועיר ונומה והשבטון ואלעלא ארין מקנה היא ולעבדיך מקנה, ודבריהם בפי ידועי ארץ כנען כתיב 'ולקנתי כב תנה לקני ראובן וקנתי כב עצום קאד', ויורא ראשית לו - ראה לילו לו חלק בארץ סחורן ועוג שהיה ראשית כבוש הארץ. כי יש חלקת - כי ידע אשר שם נבחרתו חלקת שדה בקרבת מחוקק והוא משה. ספון - אותה חלקת ספונה וטמונה מכל בריה שנאמר ולא ידע איש את בקרבתו'. ומבואר שבני גד רצו חלקת קרובה למטה רבינו ולכן הם בחרו את ארץ סחורן שקרובה לחלקת. ושמועתי בשם הרבי מקאנע זצ"ל שאמר ומקנה רב שרצו לקנות קניין רבב דהיינו במשה רבינו וזה נרמז גם ודבריהם כאן למשה רבינו שרצו שיהיה להם קניין רבבם. ומה ראה גד להיות 'תחתון' עם מ"ד יותר משאר השבטים, נראה לכאן שרצו לקנות קניין רבב דהיינו במשה רבינו שרצו שיהיה להם קניין רבבם. בגדת באשפת נעורים יע"ש [ויבאר ר' יהונתן איבשיץ דבר נורא ששבט גד היו אכילים רק מן, ולכן מקנה רב ה' לבני גד עצום מאוד שהם לא שחטו מברמתיהם אלא אהבו את המן, ואת העבירה של בעל פעור לא שייך לעשות מש שאכל את המן שהמנין הי' נבלע באיברים ולא הי' פסולת להוציא. והנה משה רבינו נקבר מול בעל פעור וכמשי"כ ויקבור אותו בני מול בעל פעור, ומבואר בחו"ל שהטעם בזה הי' כדי לכפר על עבירת בעל פעור, כדאיתא בסוטה דף ד' עמוד א' וא"ר חמא רבבי חנינא מפני מה נקבר משה אצל בית פעור כדי לכפר על מעשה פעור. ובתוספות שם כתבו וז"ל ומדרש אגדה בכל שנה ושנה בעת שהטאו ישראל בבנות מואב באותו בית פעור עולה למעלה כדי לקטרג ולהכיר עון וכשתוא רואה קברו של משה חוזר ושוקע בשמחה רבינו שקעו בקרקע עד חוטמו וכל שעה שעולה חוזר ושוקע למקום ששקעו משה רבינו, עכ"ל, ומכיון שבני גד הי' אדומים את המן ע"ז הם נתקשרו למשה רבינו, וההסבר בזה שבגמ' (תענית דף ד') כתוב שג' מתות היו לבני' כמדבר מן באר ועניי כבוד, מן בוכות במה באר בוכות מרים ועניי הכבוד בוכות אהרן, וא"כ בני גד שאכלו מן נתקשרו ע"ז במשה וזמורת הביאה את המן, ולכן הי' להם מקנה רב כמו שנתבאר שהם לא שחטו מפקניהם, ולכן הם בחרו נחלה מעבר הירדן כדי להיות סמוכים לקברו של משה רבינו. [אך יש להעיר על הדברים שר' חיים וואליז'יר ברוח חיים על המשנה באבות שג' שאכלו ואין ביניהם ד"ת שולחום דומה לבחי מתים כ' דבר נורא, והנה מבואר ביומא דף ע"ו) שהמנין הי' נבלע באיברים שנאמר 'לחם אבירים אכל איש' להם הנבלע באיברים, והגמ' מקשה דא"כ כיצד מתקיים הפסוק 'וידת תהי' לך על אונן וכו' שנאמר גם לדור המדבר שהיו צריכים ללכת מחוץ למחנה ג' פרסאות, ומצרת הגמ' דברים שתגרי אומות העולם מוכרים להם, והק' הגר"ח מדוע הגמ' מות' שמדובר בדברים שתגרי אומות העולם מוכרים להם הדרי הי' להם מקנה ובהמות משלהם, וביאר הגר"ח שבמדרש הי' אסור לשחוט בשטר תאוה ורק בשטר קדשים הי' מותר, וכשאלו בשטר קדשים לא הי' מותר לפסולת שעי' שריפת האימורים הי' נשרף גם הפסולת מהבשר, וא"כ הפסולת שעי' נאמר בפסוק וידת תהי' וכו' הי' מניע רק מדברים שתגרי אומות העולם מוכרים להם, והיינו שאם קנו מתגרי אומות העולם כמה 'גוטה ובעני' היו משלמים ע"ז א"כ שהיו צריכים לצאת לחמון למחנה ג' פרסאות. ולכאן לדברי הגר"ח גם שאר השבטים שלא היה להם מקנה רב כמוש שהמאכל בהמותיהם לא היו יכולים לעשות את העבירה של בעל פעור, וליישב את הדברים י"ל שבני גד שהיו דבוקים במן ולא אכלו כלל בשטר ואפי' לא בשטר קדשים, הם לא היו קונים גם מתגרי אומות העולם, אך שאר השבטים שהיו אכילים בשטר קדשים היו גם קונים דברים שתגרי אומות העולם מוכרים להם. והגר"ח שם כתב שכמו שמאכל הקדשים לא הי' בו פסולת שנשרף הפסולת כשריפת האימורים כך גם כלל שולחן שאוכלים אם יש בו ד"ת אין פסולת במאכל, וזהו פי' המשנה שם ג' שאכלו ואין בניהם ד"ת וכו' יע"ש, וזמורת כנראה שאף אם במאכל שנאמר עליו ד"ת יש בו פסולת נופית מ"מ מה שהמאכל מגושם את האדם שאין לו א"כ חשק ללמוד והטומאה הגשמית שיש בה נשרף כשאוטרים ד"ת על השולחן. ויש ללמוד מכאן להיזהר באבילות לומר ד"ת על השולחן ולהיזהר בברית הנשנית לפניה ולאחריה כמו שכתב ברוח חיים שם בשם ר' חיים וישראל שברכת הנהנין זה להוציא את הניצוצי קדושה שבמאכל כדי שנוכל להתעלות מזה, וה' יעזור שנכל ללמוד משהו מבני גד ללמוד לקדש את האוכל ולאכול מהמאכלים קדושים ללא פסולת וטומאה בבחינת מן.

1 ויאמר ר' יהונתן איבשיץ חזיר כמה ספרים אורים ותומים על חו"מ ויערות דמש במסור, ואמר הגר"א שיש להפך את שמות ספריו שה' אורים ותומים זה ממש יערות דבש, שהוא מתוק מדבש, וה' יערות דבש זה ממש כמו אורים ותומים כל הדרשות המתובים שם.

2 רבי בפי' וזאת הברכה כמעט אינו נקרא בכל העיון הנצרך, ופי' ממות קשורה לשנים מקרא ואחד תרגום שהגמ' בברכות (דף) אומרת שיש לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום אפי' נערת ודיבון, ויש בה פי' פירושים, רש"י שם פי' שיש לקרוא את המקרא ג' פעמים, ותוס' הקשה על דברי דא"כ גם על ראובן שכתבו וכו' אין תרגום ששם ג' וכמקרא כמו התרגום, ולכן פי' שהתרגום שצריך לקרוא את התרגום וירושלמי, ובדפוסים של היום המפיא את התרגום וירושלמי לתוך האונקלוס, ויש מפרשים שהק' על הגמ' גם בברכות שהרי יש שם תרגום, והתשובה לזה שיהיה תרגום אורא ולא של אונקלוס, ויר' ראו שיקרא ג' פעמים את המקרא וגם את התרגום שם.

ומבואר מדבריו דת"ב שחל בשבת מעיקרא תקנוה בעשיירי ולהכי אין נהוג אבילות בשבת זו ואפי' אבילות בצנעה, ולפי' תענית ת"ב זה שהוא בעשיירי באב לא חשיב נדחה אלא זהו עיקרו של יום הצום ואינו תשלומין של ת"ב, [וא"כ צ"ב לדבריו אמאי מקילינן ביה בבעל ברית שאינו משלים תעניתו כמבואר ב והרי עיקר יום הצום ניתקן בעשיירי באב וצ"ע].

ולפי' בעניינינו ג"כ נראה פשוט שבתענית בשבת לא קיים כלל את דין תענית י"ז בתמוז אלא רק תענית חלום, ואין מקום לומר שהוא קיים את תענית י"ז ואח"כ הוא משלים תעניתו.

אמנם הרא"ש בשלהי תענית, כתב בשם האור זרוע שכתב בשם רבו המהר"ם מרוטנבורג שנוהג אבילות בצנעה בשבת ת"ב ומסיק הדבר יצא מפי רבינו הקדוש וכל ישראל יעשו אותו, והרמ"א (סימן תקנ"ד) כ' שיש להחמיר בזה שלא במקום מצווה, ולכאן לדבריהם יש מקום לומר שלא עקרו את ת"ב משבת אלא רק דחו את התענית ולכן בצנעה כתבו שיש להחמיר, ולדבריהם יש מקום לומר דשפיר שייך לומר שהמתענה בשבת י"ז בתמוז חשיב כהתענה כ"י בתמוז.

ונפ"מ נוספת במחלוקת הראשונים הזו אי הפקיעו את התענית משבת לגמרי או רק דחו אותה לאחר השבת לענין שבוע שחל בו, דבירושלמי תענית פרק ד' הובא ברא"ש שם, וז"ל רבי בא בר כהן אמר קומי ר' יוסה רבי אחא בשם ר' אבהו ט' באב שחל להיות בשבת שתי שבתות מותרות, עכ"ל, ופירש ברא"ש דכיון דנדחה התענית לאחר השבת לא חשיב שבוע שחל ת"ב להיות בתוכה, ולכאן מבואר מהאי דינא כשיטת הרשב"א שהפקיעו את ת"ב לגמרי.

ומשה"כ הוי כמו שחל ת"ב ביום ראשון ולהכי לא הוי שבוע שחל להיות בתוכה.

וכן כתב בשו"ע סימן תקנ"א ס"ד וז"ל 'לאחר התענית מותר לספר ולכבס מיד, ואם חל תשעה באב ביום ראשון או בשבת ונדחה לאחר השבת, מותר בשתי השבתות, בין שקודם התענית בין שאחריה. ויש מי שאומר שנהגו לאסור כל שבוע שלפניו, חוץ מיום ה' ויום ו', עכ"ל, ומבואר מסתימת השו"ע דאינו

9 וגם לעניין נטילת צפרנים שכתב המ"ב (סימן תקנ"א ס"ק כ') דלענין נטילת צפרנים יש להקל לצורך מצוה מגון בערב שבת שחל ת"ב בשבת מותר לטול הצפרנים, ומבואר דבערב שבת חזון בשאר שנים פשיטא דשרי משום שאינו שבוע שחל בו ת"ב, ולא נאסר נטילת צפרניים אלא בשבוע שחל בו ת"ב ובהו כ' המשנ"ב שיש להקל לצורך מצווה. [אמנם יש לדקדק מדבריו שכתב דבערב שבת שחל בו ת"ב שרף לקצוץ הצפרנים, משמע דבכל השבוע אסור אפי' דמר"ח מותר בגזיפת צפרנים, ומשמע דס"ל לדלדן חשיב כשבוע שחל בו להיות בתוכה, והיינו משום שכתב השו"ע דיש שנהגו כשחל ת"ב בשבת שהשבוע לפניו חשיב כשבוע שחל ת"ב להיות בתוכה אבל אינו אלא משום שנהגו אבל מדינא אינו חשוב כשבוע שחל בו ת"ב].

שלא נתייב בתשעה באב בתענית דאכתי קטן היה אינו משלים התענית, וכ"כ באבני נזר ובמדרש"ם, אבל מסתבר דסוף סוף כיון דתקנו להתענות בעשיירי שפיר מחייב להתענות זה וכן כתבו בשם מרן הגריש"א זצ"ל.